

<https://doi.org/10.59849/2410-5600.2025.1.144>

UOT: 81.; 811.512.162.

Sevinc Şahverdiyeva

“Elin Səsi” milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması İctimai Birliyi

“Təhsil və elm işləri üzrə” departamenti

Bakı şəhəri, Xətai rayonu, Neapol küçəsi 7

e-mail: sahverdiyevasevinc68@gmail.com

CAMAL AĞA DİLBAZININ “DİVANI-FƏSAHƏT”İNİN DİLİ I HİSSƏ

Xülasə

Azərbaycan dilinin çoxəsrlik tarixini öyrənmək baxımından ayrı-ayrı yazılı abidələrin tədqiqinin böyük əhəmiyyəti vardır. Dil tarixi qarşısında qoyulmuş vacib məsələlərdən biri də həmin abidələrin dil və üslub, leksik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlərini araşdırmaqdır. Bu cəhətdən Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan XIX əsr sənətkarı Camal ağa Dilbazının “Divani-fəsaht”ində morfoloji xüsusiyyətlərinin araşdırılması ən aktual problemlərdən biridir. Şairin əsərləri ədəbi-bədii dilimizin tarixi inkişafını izləmək üçün zəngin materialdır [9, s.3]. Belə ki, ədəbi dilin ümumi axarı həmişə xalq dili çeşməsi qidalanaraq dolğunlaşmış və büllurlaşmışdır [10, s.47].

Araşdırmalar göstərir ki, şair Azərbaycan dilinin incəliklərini, onun ifadə vasitələrini hərtərəfli dərk edən, sözə yüksək qiymət verən, onun təsir qüvvəsini və qüdrətini duyan sənətkar olmuşdur [9, s.12]. Sənətkar və sənət xeyirli müttəfiqidir. Elə bu səbəbdən də o, irsə çevrilir, mənəvi sərvət yaradır və yaşayır [2, s.4]. Sözdən böyük ustalığ və məharətlə istifadə edib, hər sözü öz yerində, müxtəlif mənalarda işlətməyi bacaran şairin [9, s.12] əsərlərinin dili leksik və qrammatik kateqoriyalarla zəngindir.

Məqalə divanda müfəssəl surətdə işlənən hal, mənsubiyyət, kəmiyyət və xəbərlilik kateqoriyalarını oxucunun diqqətinə təqdim edir.

Açar sözlər: Camal ağa Dilbazi, divan, əsərin dili, qrammatik kateqoriyalar

Giriş

Hər bir sənətin həyatı idrak üçün müəyyən bir aləti, vasitəsi olduğu kimi, bədii ədəbiyyatın da aləti sözlərdən mütəşəkkil olan dildir. Sözsüz və dilsiz ədəbiyyat mövcud deyildir [8, s.111].

Bütün incəsənətlər silsiləsində, kino sənətindən sonra söz sənətinin ən geniş yayıldığı, kütləvililiyini ədəbiyyat alimləri göstərmişlər. Buna görə də gənc nəslin ictimai-siyasi həyata, mübarizələrə kamil, hazır, mətin yetişdirilməsində, qabaqcıl ideyaların kütlələr arasında tez və geniş yayılmasında bədii ədəbiyyatın əhəmiyyəti və imkanları çox böyükdür [5, s.40].

Bədii ədəbiyyatda dil bədii surətləri, həyat lövhələrini, insan xarakterlərini, bir sözlə, ədəbi əsəri yaratmaq üçün istifadə olunan əsas material, xəzinədir. Dil-bədii ədəbiyyatın formasını təşkil edir. Ədəbi əsər ancaq dil ehtiyatı üzərində yaranır.

Ədəbi dil xalq dilinin tükənməz sərvətlərinə əsaslanır. Bədii ədəbiyyatın dili isə xalq dilinin gözəllik, qüdrət, dərinlik və zənginliyinə istinad edir [8,s.112]. Sənətkar xalq dilinin sərvət və incilərindən böyük bir ustalılıqla istifadə edərək, onun üzərində bir nəqqaş kimi işləyir və bunun

nəticəsində xalq dili daha kamil, canlı, ifadəli və parlaq bir dil kimi yüksəlir. Odur ki, yazı dilinin əsas qaynaqları xalq dilinin tükənməz sərvətləridir. Bu xalq qaynaqlarını dərinlən mənimsəmiş, dilin sərvətlərinə yiyələnmiş bir sənətkarın dili öz bədii təsvir imkanları etibarilə olduqca yüksəlmiş və zənginləşmiş olur [8,s.113].

Nitq hissələri içərisində əsas yerlərdən birini isimlər tutur. İsim öz mənasına görə bütün predmetlərin, eləcə də predmetləşmiş ayrı-ayrı məfhumların ifadəsi olan sözlərə deyilir. İsim kateqoriyasına daxil edilmiş sözlər qrammatik mənasından başqa, leksik məzmunu da malikdir, çünki hər bir xalqın müxtəlif tarixi dövrlərdə ictimai-siyasi, təsərrüfat və mədəni həyatında baş vermiş hadisə, həyat və məişətində dərk edilən yeni məfhumların adları leksik vahidlərdə özünü göstərir. Bu leksik vahidlər tədricən dilin leksik tərkibinə daxil olduqlarından, isim kateqoriyasının zənginləşməsinə, kəmiyyətə artmasına, onun genişlənməsinə şərait yaradır [6, s.36].

İsmə xas olan əsas xüsusiyyətlər dilimizin bütün tarixi inkişafı boyu olduğu kimi dəyişmədən qalmışdır. İstər ümumi və istərsə xüsusi cəhətləri, onların keçib gəldiyi inkişaf mənzərəsinin nədən ibarət olduğunu aydın təsəvvür etmək üçün bu xüsusiyyətləri bir-bir gözdən keçirək [6, s.37].

Hal kateqoriyası

Qrammatikanın əsas kateqoriyalarından birini təşkil edən ismin halları Azərbaycan dilində daha qədim dövrlərdə formalaşmış, semantik cəhətdən qismən sabitlik kəsb etmişdir. Müasir Azərbaycan ədəbi dilində ismin hallarını ifadə etmək üçün işlənən formalar dilimizin keçmiş yazılı abidələrində də demək olar ki, eyni mənada geniş işlənir.

Camal ağa Dilbazinin “Divani-fəsaḥət”i üzərində aparılan tədqiqat göstərir ki, həmin əsərdə halların bu cəhətdən bir sıra maraqlı xüsusiyyətləri olmuşdur. Abidədə hal kateqoriyasının ifadəsi qrammatik cəhətdən müasir ədəbi dilimizdən əsasən fərqlənir. [9,s.16]

Adlıq hal. Dilbazi əsərlərinin dilində adlıq hal müasir Azərbaycan dilində olduğu kimi, bütün nitq hissələrini əhatə edir və formal əlamətsiz işlənir. Məs: gecə, od və s. Lakin müasir ədəbi dildən fərqli olaraq, divanda bəzən adlıq halın ismin başqa halları funksiyasında işlənməsinə rast gəlirik [9, s.17].

Adlıq hal Yiyəlik hal yerində

Cəhalət fitnəsindən doldu dünya. [1, s.165]

Həqiqət yolu iki çığırdır. [1, s.260]

Adlıq hal Təsirlik hal yerində

Aləmi-mənədə adım qoydular Giryan-ləqəb. [1, s.102]

Yay tək qəddim büküb, axır finun etdi məni. [1, s.216]

Azərbaycan dilində ismin adlıq halında olan sözlər qoşmalarla da işlənir:

1.Bənzətmə, oxşatma mənası yaradan **kimi-kibi, tək-təki** qoşmaları.

İbn Mənsur kimi gər səni darə çəkələr,

Ruh bixovfi-məmat, qoy tənə olsun bərdar. [1, s.129]

Vardır mehrü həyatım sən kibi cananə mən

Eylər idim çün məhəbbət, ey sənəm, gəndən sana . [1, s. 94]

Çıxdı meydanə mücahid tək, yolunda verdi can. [1, s.118]

Düşdü atəş canıma, yandı kəbəd neylim,

Saldı Cünun dağına, mən təki avarə yox. [1, s.118]

2.Birgəlik, müştərəklik bildirən **ilən-lən,ilə,-la,-lə** qoşmaları.

Yetişdi bəxtü iqbalım, niyə bəs bunca fəxr etdim,

Pərişan-hal olan könlüm çeşmi-xumar ilən oynar. [1, s.136]

Məgər kim şiddəti-Kərbübəlanı görməyən bilməz,

O Süfyani bəlasıylən yanan pərvanələrdən sor. [1, s.130]

Şəkkərlə dolu ola şəkərdən,

Qasıqla ola həm istəkanı xəndan. [1, s.22]

3.Məkan, vəziyyət məzmunlu icrə qoşması.

Dəccalı qətal edib o qaim,

Seyr eyləyir aləm icrə daim. [1, s.6]

Yiyəlik hal. Dilbazinin əsərlərində yiyəlik halın ifadəsi müasir ədəbi dilimizdən əsasən fərqlənir. Burada da həmin hal –in,-in,-un,-ün şəkilçiləri vasitəsilə düzəlik.

Evliyanın möcüzi vardır, vəlinin vəhbisi

Bunların feili-müəmmasına yoxdur intəha. [1, s.99]

Yiyəlik halında işlənən onun sözünə divanda anın şəklində rast gəlirik.

Xudaya, sən irəğ etmə məni anın cəmalindən. [1, s.199]

Əsərdə yiyəlik hal aşağıdakı qoşmalarla işlənir:

1.Bənzətmə mənası bildirən **tək** qoşması ilə.

Görmədi dünya anın tək şiri-nər. [1, s.46]

2.Səbəb məzmunu bildirən **çün** qoşması ilə.

Açıldı pərdeyi-ismət, anınçün mahizər saldı. [1, s.244]

Bu Giryan gözləyir rahın, anınçün bərqərar olmuş. [1, s.243]

Yönlük hal. Divanda ismin yönlük halını ifadə etmək üçün əsasən –a,-ə,-ya,-yə şəkilçiləri işlənir.

Eşqdən sirin edib kəşf Süleymanə xuda. [1, s.95]

Kainatın elmini bir-bir oxutdular bana. [1, s.95]

Təsirlik hal. Dilbazi dilində təsirlik hal –ı,-i,-u,-ü şəkilçiləri vasitəsilə düzəlik.

Xeyməyə od vurdular, beyt əhlini etdi əsir,

Qırdılar yetmiş iki şahı-şahidan Kərbəla. [1, s.227]

Vaizü zahidin at, dinləmə əfsanələrin,

Anla, gəl pəndimi tut, söhbəti-danadır bu. [1, s.202]

O əvəzliyi təsirlik halda anı şəklində işlənmişdir.

Nəfsimi qul eyləyib, mən anı azad etdim. [1, s.193]

Gəzməzəm biganələrlə, anı əhbab etməzəm. [1, s.251]

Yerlik hal. Əsərdə yerlik hal öz ifadəsini –da,-də şəkilçisində tapır.

Dağıldı var, əmlakım, cahanda dudimanım yox. [1, s.120]

Eşqə tutulub yanmağın oldu bir əsarət,

Bədnamlığın aləmdə, degilmi bu həqarət? [1, s.106]

O əvəzliyi yerlik halda anda kimi işlənir.

Göstərdirdi ruyini anda cəmal,

Sirrini peyda edirdi ol hilal. [1, s.45]

Hər kimsədə külli-dərd olardı,

Dərmanını anda çü bulardı. [1, s.26]

Yerlik hal Yönlük hal mənasında.

Nə vaxt ki, ölüb girə qəbrdə türab olə. [1, s.206]

Yəqin et mən varam hər işdə vaqif. [1, s.164]

Yerlik hal Çıxışlıq hal yerində.

- Yoxluğu etdim qəbul, üxrədə bir var istərəm. [1, s.190]
O gözəl əllərini badeyi-sərşərə yetir,
Bədənim oynasın, ol eşqdə məsrur olsun. [1, s.197]
Çıxışlıq hal. İsmi bu halı -dan,-dən şəkilçiləri ilə düzəlir.
Göz yaşını tök, eyləgilən qətrədən ümman. [1, s.174]
Qədrimi bilsən mənim, biganələrdən olmazam. [1, s.184]
Çıxışlıq hal Yerlik hal funksiyasında
Leylət-ül-qədr yaratmaqdan bəratındır qərəz. [1, s.157]
Xab içrə yatanlar arasından oyanarsan. [1, s.174]

Mənsubiyyət kateqoriyası

Sahiblik, mənsubluq, aidiyyətlik və s. mənə çalarları ifadə edən, iki söz arasında atributiv əlaqə yaradan mənsubiyyət kateqoriyasının qrammatik göstəriciləri müasir Azərbaycan ədəbi dilində işlənən əlamətlər kimidir. [9, s.25]

I şəxsin təkli –ım,-im,-um,-üm şəkilçiləri ilə ifadə edilmişdir.

Kəsildi taqətim, təvanım qalmaq bu gün. [1, s.215]

Görür bu gözlərim daim, könlüdə yar olur peyda. [1, s.92]

II şəxsin təkli -in,-in,-un,-ün şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir.

Qəm çəkmə könlü, bir gün olur taleyin məsud. [1, s.122]

Çün çəkərlər həsretin, bir zərrə ruyin görsələr. [1, s.133]

III şəxsin təkli -ı,-i,-u,-ü və -sı,-si,-su,-sü şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir.

Məskəni vardır, diyarı ayrıdır. [1, s.262]

Şərabə-nabdən içmiş, dönüblər hali-mövtayə,

Qaçın, könlüm, cəfası var bu dünyanın səfasindən. [1, s.244]

I şəxsin cəmi –ımız,-imiz,-umuz,-ümüz şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir.

Orada Lətifə validəmizi ziyarət edib çıxdıq. [1, s.73]

Onunla bizim ədavətimiz dünya təmənnası deyildir. [1, s.81]

II şəxsin cəmi –ınız,-iniz,-unuz,-ünüz şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir.

Oldum rəhinizdə xar, rüsva. [1, s.20]

Utanın bəd əməlinizdən. [1, s.84]

III şəxsin cəmi –ı,-i,-u,-ü, -sı,-si,-su,-sü, -ları,-ləri şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir.

Əsərləri İslam ələminə irs qaldı. [1, s.54]

Qafqaza göndərilmiş naibləri var idi. [1, s.54]

Boyunları, qarnı bərk şişərdi. [1, s.38]

Kəmiyyət kateqoriyası

Azərbaycan dilində kəmiyyət kateqoriyası morfoloji, leksik-semantik və sintaktik üsulla ifadə olunur [9, s.29].

1.Morfoloji üsulla

-lar,-lər şəkilçisi türk dillərində kəmiyyət kateqoriyasının ifadə formalarından biridir. Həmin şəkilçi əsas nitq hissələrinə bitişərək əşya, şəxs, [9, s.29] hadisə və hərəkətin cəmiyyətini bildirir [9, s.30].

Giryən baxıb aləmlərə seyrən eləyirdi. [1, s.82]

Mədhini göydə mələklər oxuyurlar cümləsi. [1, s.95]

2.Leksik-semantik və sintaktik üsulla

Azərbaycan dilinin orta əsr yazılı abidələrində yüngüş, ikən, varı, bəsi, besyar, ziyadə, biş, artıq, kəm, az, çox, tümən, köp, qalaba kimi kəmiyyət məfhumlu sözlərə təsadüf edilir ki, bunların bir qismi müasir dilimiz üçün arxaikləşmişdir [9, s.30].

“Divani-fəsaḥət”i tədqiq edərkən bu sözlərdən aşağıdakılara rast gəldik.

Bilmədi axır günündə verəcəkdir çox hesab. [1, s.106]

Xəbi-qəflətdə ikən eylədi bidar həsud. [1, s.124]

Aldım ələ bir qədər, buldum ziyadə fərəh. [1, s.217]

Kəmiyyətin leksik üsulla ifadə vasitələrindən biri də mənaca topluluq bildirən sözlərdir. Topluluq və ya çoxluq bildirən bəzi sözlər əşya və şəxslərin cəmliyini göstərir [9, s.31].

Xam qalma cahan içrə, vəli kari yarar et. [1, s.109]

Atəşi-eşqim yanar, aləm yanar, canım yanar. [1, s.127]

Anladı xudbin sufı, gör halın eşq əhlinin

Bilməmişsən aşiqə cənnət müdam niran olur. [1, s.128]

Vurdular ol təbli kabusı, ayıldı cümlə xəlq. [1, s.155]

Abidədə başqa dillərdən keçmiş, daxili fleksiya nəticəsində yaranmış, cəm halında olan sözlərə də rast gəlirik [9, s.31].

İmam Hüseynin şəhadəti və yetmiş iki sühədanın qətlə yetirilməsi. [1, s.87]

Mirhəməzin süəralıqda şöhrət tapması külli-Qarabağ mahalında məşhur oldu. [1, s.51]

Dedi həqdən gətirdim pəyam,

Durar ayağ ol əhli-qübur. [1, s.266]

Qeyd etmək lazımdır ki, türk dillərində başqa dillərdən keçmiş, daxili fleksiya ilə yaranmış cəm halında olan sözlər, tək halda olan söz kimi qəbul edilir və yenə də kəmiyyət kateqoriyası şəkilçilərini qəbul edir [9, s.31].

Dini tərək eyləmiş, üşşaqələr uymuş tərsalərə. [1, s.154]

Düşmüşəm çöldən-çölə, əhli-qüralər gəzmüşəm. [1, s.246]

Bu aləmi-sirətdir, bax, gör nə ürəfalər var. [1, s.144]

Olbabi zərifayə bəkçi xüləfalər var. [1, s.144]

“Divani-fəsaḥət”də sözlərin cüt-cüt işlənməsi, təkrarı ilə də çoxluq anlayışı bildirən sözlərə rast gəlirik.

Verir bir busə, ey aşiq, nihan ahəstə-ahəstə. [1, s.203]

Çox dərtli gələrdi həlqə-həlqə. [1, s.26]

Xəbərlik kateqoriyası

Azərbaycan dilində ümumi qrammatik kateqoriyalardan birini də xəbərlik kateqoriyası təşkil edir. Cümlədə xəbər vəzifəsində çıxış edən nitq hissələrindən hər hansı biri ilk növbədə müəyyən bir morfoloji əlamət qəbul etməlidir. Bu əlamətlər cümlədə ifadə olunan fikrin, iş və ya hadisə haqqında veriləcək hökmün bitdiyini göstərir [6, s.48].

I şəxsin təkli -am, -əm, -yam, -yəm morfoloji əlamətlər vasitəsilə düzəlir. I şəxsin əlaməti olan -m şəkilçisinin mənşəyi haqqında V.V.Radlov yazır ki, birinci şəxsin mənsubiyyət şəkilçisi olan -m “mən” şəxs əvəzliyinin ixtisar olunmuş formasıdır. V.V.Radlovun bu mülahizəsini K.Brokkelman, A.N.Kononov, H.Mirzəzadə, M.Hüseynzadə və b. müdafiə etmişdir [9, s.32].

Bir pürü əlilü natəvanəm. [1, s.5]

Qapında qulam müdam sərəpa. [1, s.5]

İndi bu bəlayə mübtəlayəm,

Bican, zəlilü binəvayəm. [1, s.9]

II şəxsin təki -san, -sən morfoloji əlamətlər vasitəsilə düzəlir.

Məhəbbət gülşənindən bixəbərsən, yox səmər səndə. [1, s.133]

Sərf eyləsə bu söz, axırda pəşimansan,

Bir gün olacaqdır dar başə cahan, ey vaiz. [1, s.158]

Türkoloqların əksəriyyəti II şəxsin təkini də I şəxsin təki kimi şəxs əvəzlilikləri ilə bağlayır. Bəzi mülahizələrə görə, xəbərlilik kateqoriyasının göstəriciləri öz mənşəyi etibarilə müstəqil sözlər olmuşdur [9, s.32]. Belə ki, şəxs əvəzlilikləri ən qədim dövrlərdə sözlərdən sonra gələrək xəbərlilik funksiyası ifadə etmiş, lakin zaman keçdikcə onlar öz vurğusunu və müstəqilliyini itirərək ünsür halına düşmüşdür [9, s.33].

III şəxsin təki əsasən –dır,-dir,-dur,-dür,-durur şəklində işlənmişdir.

Dərdi-dilim olyarə bəyandır. [1, s.5]

Sirətdə yəqin bil ol Əlidir,

Bu dövrə şahənşahi-vəlidir. [1, s.13]

Əlbəttə, bu qissə çox uzundur. [1, s.8]

Yuxu insanlar içrə bir ölümdür. [1, s.211]

Mələmdurur aşikar kamalın. [1, s.27]

Yoxdurur, Giryən, sənün xofun o gün duzəğdən. [1, s.8]

Hədis də vardırır. [1, s.30]

Canım alan eşqi-şirinimidir. [1, s.235]

-dir xəbər şəkilçisinin məna xüsusiyyəti qoşulduğu sözün vəziyyətindən asılıdır. Məhz buna görə də bir yerdə xəbərlilik kateqoriyasının morfoloji əlaməti, başqa bir yerdə şəxs sonluğu kimi özünü göstərir. Müasir dilimizdən fərqli olaraq, -dir şəkilçisi hər iki vəziyyətdə orta əsrlərə aid materialların dilində -durur şəklində işlənmişdir. Həm xəbərlilik əlaməti, həm də üçüncü şəxsin morfoloji əlaməti olan -durur qədim yazıların dilində vahid bir imlaya tabe edilmişdir. Ehtimal etmək olar ki, müasir -dir şəkilçisinin əsl durur-turur feili ilə bağlı olmuşdur. [6,s.48]

Dilbazi dilində **I-II şəxsin cəmi** işlək deyildir.

Divanda az işlənən **III şəxsin cəmi** –dırlar, -dırlər,-dırlar şəklində özünü göstərir.

İnsan sifətində heyvanlardırlar. [1, s.30]

Bil, cünuni-eşqdirilər bu dəli-divanələr. [1, s.133]

Hüsnün heyranıdırlər dəmbədəm zövq almağa. [1, s.133]

Al cəmalından niqabın, sal nəzər aşıqlərə,

Görüncə mədhüşdurlar badədən məstanələr. [1, s.132]

Nəticə

Müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı hadisələrə cavab verən bədii əsərlər xalqın hisslərini, sevincini, kədərini, qəzəbini, məhəbbət və nifrətini, inam və əqidəsini, məslək dönməzliyini əks etdirdiyi, zamanəsinin əks-sədası olduğu üçün biz onların vasitəsilə başqa sahələrdə görə bilmədiyimiz duyğular, düşüncələr tarixini izləyirik. Ədəbiyyat tarixi oxucunu bəşəriyyətin və xalqımızın yüz illər ərzində yaratdığı böyük mənəvi sərvətlərlə tanış edir, həm də nəinki təkcə tanış edir, bəlkə bununla birlikdə tərbiyə edir, ucaldır, yeni insanın formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır [3, s.3].

Zəmanəsinin dərin bilikli alimi, sufi şairi və ictimai xadimi olmuş Camal ağanın [4, s.37] “Divani-fəsaḥət”i də divan ədəbiyyatını rəvnəqləndirən əsərlərdən olaraq, biz də insana, elmə, sədaqətə, dostluğa, xeyirxahlığa və başqa nəcib insani duyğulara məhəbbət, şərə, pisliyə, qaranlığa nifrət oyadır, bizi mənən gözəlləşdirir [3, s.3]. Çünki ədəbiyyat bir millətin ruhu, düşüncə dünyası və irfan həyatının bəlağətli bir dilidir [7, s.140]. Bu mənada ədəbiyyatı xalq yaratmır, ədəbiyyat xalqı, milləti yaradır [7, s.141].

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Camal ağa Dilbazi (Giryan). Divani-fəsaḥət. “Apostroff” MMC. Bakı, 2014.320 səh.
2. Elçin, Vilayət Quliyev. Özümüz və sözumüz. B.; Azərənəşr, 1993, 115 səh.
3. Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifov. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Ali məktəb tələbələri üçün dərslik. “Maarif nəşriyyatı, 1982. 387 səh.
4. İsmayıl Umudlu. “Dilbazilər”. Tarixi-bioqrafik araşdırma. Bakı.”Əbilov, Zeynalov və oğulları” Nəşriyyat-Poliqrafiya Evi, 2007. 392 səh.
5. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Ali məktəblər üçün dərslik. “Maarif” nəşriyyatı. Bakı – 1972.
6. Hadi Mirzəzadə Azərbaycan dilinin tarixi grammatikası: Dərslik, işlənmiş və əlavələr edilmiş 2-ci nəşri. – Bakı: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, 1990. – 376 səh.
7. Muxtar Cəfərov, Samir Ramizov. Ağla və qəlbə işıq saçan sözlər. Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi – 2009. 568 səh.
8. Mikayıl Rəfili. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinə giriş. Pedaqoji institutların tələbələri üçün tədris vəsaiti. V.İ.Lenin adına API-nin nəşriyyatı. Bakı – 1958. 281 səh.
9. Roza Eyvazova. Kişvəri “Divan”ın dili. (Morfoloji xüsusiyyətlər) “Elm” nəşriyyatı. Bakı – 1983. 138 səh.
10. Tofik Hacıyev, Kamil Vəliyev. Azərbaycan dili tarixi. Bakı. “Maarif” 1983. 187 səh.

Sevinj Şahverdiyeva

The language of “Divani-Fasahət” by Jamal Agha Dilbazi, The First part

Summary

The study of individual written monuments is of great importance in terms of studying the centuries-old history of the Azerbaijani language. One of the important tasks facing the history of the language is to study the linguistic and stylistic, lexical, morphological and syntactic characteristics of these written monuments. In this regard, one of the most relevant problems is the study of morphological features in the “Divani-fasahet” of the 19th century poet Jamal agha Dilbazi, who made exceptional contributions to the development of the Azerbaijani literary language. The poet’s works are rich material for tracing the historical development of our literary and artistic language [9, p.3]. Thus, the general flow of the literary language has always been enriched and crystallized by being nourished by the source of the folk language [10, p.47].

The investigations show that the poet comprehensively understood the subtleties of the Azerbaijani language, its means of expression, highly valued the word, and felt its influence and power [9, p.12]. The

artist and art in general are allies of Good. That is why it becomes a heritage, creates spiritual wealth and lives [2, p.4]. The language of the works of Jamal agha Dilbazi is rich in lexical and grammatical categories. The poet uses words with great skill and dexterity, and is able to use each word in its place and in different meanings [9, p.12].

The article presents to the reader the categories of case, possession, quantity and predicate, which were used in detail in the divan.

Keywords: *Jamal agha Dilbazi, divan, language of the work, grammatical categories*

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Xatirə Yusifova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*